

ELS PRIMITIUS TEXTOS CATALANS DE L'ART DE BEN MORIR

Tot just acabat d'escriure el famós tractat de la *Imitació de Crist*, florí arreu d'Europa, amb una exhuberància ben considerable, un tipus especial de literatura ascètica que s'anomenà des d'un començament Art de ben morir: *Ars moriendi*, *Ars bene moriendi*.

Les causes remotes que disposaren els esperits a la penetració d'aquesta devoció s'haurien de cercar en la entranya mateixa de l'ascetisme medieval. L'ocasió pròxima, però, que la féu desenrotllar tan admirablement, va ser, sens dubte, el coneixement i la consideració del capítol vint-i-tres del primer llibre de la *Imitació* — *Admonitiones ad spiritualem vitam utiles* —, titolat «De meditatione mortis»¹. L'autor d'aquest piadós opuscle, en efecte, convidava els seus lectors a la meditació de la mort per a preparar-s'hi degudament.

La llavor ja havia estat llençada al solc: ara calia que els mestres assenyats de la vida espiritual proposessin sistemes d'instrucció i formularis de pregària per tal de realitzar la doctrina de la *Imitació*. Les temptatives no foren pas escasses².

¹ Vegeu l'edició de Mons. Pere EDUARD PUYOL, *De Imitatione Christi libri quatuor: novis curis edidit et ad fidem codicis Aronensis recognovit...* (París 1898). El capítol xxiii és a les planes 53-57.

² Com a simple contribució, no pas com a estudi exhaustiu, citem alguns autors que redactaren diferents versions de l'Art de ben morir, des del segle xv en endavant.

Llatí: Johannes Nider, en 1465 (HURTER, *Nomenclator*, II, 865); Nicolaus Salicetus o Wyndenbosch, en 1496 (ibidem II, 1087), Johannes Geiler, fin. segle xv (ib. II, 1193), Jodocus Clichtovaeus, en 1520 (ib. II, 1446), Ludovicus Berus, en 1551 (ib. II, 1495), Christophorus Madridius, en 1575 (ib. III, 132), S. Robertus Bellarminus, cap al 1620 (ib. III, 686), etc.

Italià: Dominico de Caprànica, en 1487 (ib. II, 862); Pietro di Luca, en 1539 (ib. II, 1361); Vincenzo Caraffa, cap a mitjans del segle xviii (ib. III, 1218), etc.

Portuguès: Esteve de Castro, en 1621 (ib. III, 896).

Català: Diverses edicions anònimes i dels autors següents: Jaume Montanyes, Pere Gil, Jaume Crasset, Joseph Hivern, Francesch Guíu, Josep Pau Ballot, Anton Vallcendrera i Pons, Francisco Coll, a més de les traduccions del cas-

Un del primers autors que intentà de sistematitzar aquesta devota pràctica fou el Cancellier de la Universitat de París Joan Le Charlier de Gerson (1364-1429), qui n'escrigué una paràfrasi molt breu però ben articulada per a la seva obra de caràcter ascètico-pastoral «*Opusculum tripartitum*». L'*Ars moriendi*, així la titolà, n'és la tercera part³.

L'esquema fonamental que Gerson donà al seu tractat sobre l'Art de morir passà, amb lleugeres variants de forma, a molts d'altres tractats homònims posteriors. Concretament: sembla fora de dubte que l'autor d'un *Ars moriendi*, que s'imprimí per procediment xilogràfic, probablement a Colònia cap al 1450, i del que avui se'n conserven raríssims exemplars⁴, va inspirar-s'hi directament, puix a més de seguir-ne la pauta, el cità expressament en el pròleg. Sembla així mateix probable que el conegué, si bé en una versió diferent de la que usà l'autor de la xilografia, el que va escriure un *Speculum artis bene moriendi*, que és una ampliació d'aquest opuscle xilogràfic preincunable⁵. I encara més:

tellà de Luis de la Puente, Luis de Arellano, i de l'italià de Sant Alfons M.^a de Ligori. Totes vénen citades i descrites per J. M. Aguiló i Fuster, en *Catálogo de Obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860* (Madrid 1923), pp. 230-235.

Castellà: Vegeu-ne alguns a PALAU DULCET, ² *Manual del librero* I, 510. Vegeu encara: HAIN, *Repertorium*, I, p. 227; i COPPINGER, *Supplement*, I, núms. 1840 ss.: part 2.^a del vol. I núms. 667 ss., etc.

³ No coneixem cap manuscrit de l'*Opusculum tripartitum*, però posat que avui es dona per descomptada la paternitat gersoniana d'aquest tractat, havia d'existir a principis del segle xv, ja que el seu autor morí el 1429. Una de les edicions més antigues de l'*Opusculum* s'imprimí a Colònia el 1470, i tenia 30 folis: «Incipit Opusculum Tripartitum de preceptis decalogi, de confessione et de arte moriendi, per eximum sacre theologie professorem magistrum Iohannem Gerson alme Universitatis Parisiensis Cancellarium». Cf. J. Ch. BRUNET, *Manuel du libraire* II, 1557. L'*Ars moriendi* de Gerson es componia d'un pròleg i quatre parts: a) Prima pars continet quatuor exhortationes; b) Secunda particula sex habet interrogationes; c) Tertia particula breves ministrat orationes; d) Quarta pars quasdam observationes edocet, ut sciat qualis predictorum usus habendus sit.

⁴ Un dels exemplars està localitzat a la Biblioteca Colombina, de Sevilla (Cf. Biblioteca Colombina: *Catálogo de sus libros impresos*, I [Sevilla 1888], pp. 160-161), i un altre al Museu Britànic, de Londres (*The «Ars moriendi»: A reproduction of the Copy in the British Museum*, edited by W. HARRY RYLANDS, Londres 1881).

⁵ L'*Speculum* no ha aparegut encara mai en edició xilogràfica; la primera edició impresa que coneixem és de cap a l'any 1475, mes s'hi diu que el seu autor fou un tal Mateu de Cracòvia, bisbe de Worms; en una traducció alemanya, però, publicada en 1520, s'atribueix a Gerson, el conegut Cancellier de la Universitat de París—«Gemacht durch ein hochgelerter Doctor zu Paryss»—probablement per la relació que guardava el seu contingut amb l'*Opusculum tripartitum*, certament d'aquest autor.—L'any 1522 s'adquirí un exemplar

Gerson, a través d'aquella xilografia, influí una altra versió distinta de l'*Ars bene moriendi*, de la qual existia un manuscrit a Vic a l'any 1443, com després indicarem més detingudament.

Doncs bé: aquell proliferar d'aquests tractats de l'Art de ben morir, que des del segle xv trobem a tot Europa, tingué també a casa nostra el seu ressò. Ultra les referències que es fan en certs documents a algunes d'aquestes piadoses obretes, hem pogut encara fer-nos amb vuit textos, en sa major part complets, de l'Art de ben morir, escrits en idioma català durant el segle xv, o primeries del xvi. Degudament estudiats, n'hem format quatre grups ben caracteritzats que constitueixen altres tantes versions catalanes primitives d'aquest piadós tractat. I és interessant de constatar que sols una d'aquestes quatre versions pot presentar-se com a original; dues més són traduccions fidels de textos llatins estrangers, i l'altra és una ampliació d'una d'aquestes dues.

* * *

La primera de les versions catalanes de l'Art de ben morir és una simple traducció literal d'un text llatí, quasi segur de procedència estrangera, que a Catalunya trobem contingut al manuscrit n.º 127 del Museu episcopal de Vic, que segurament fou copiat a finals de la primera meitat del segle xv⁶.

Sense que sigui cap argument decisiu a favor d'un origen centroeuropeu d'aquest text llatí, fa, però, que hom pugui pensar en una atribució semblant el fet de constatar els íntims contactes verbals i el calc ideològic que trobem en la segona de les set «partícules» o capítols que la integren, així en l'original llatí com en la seva traducció catalana, amb el text xilogràfic i la tra-

de l'*Speculum* a Londres, que avui es troba a la Biblioteca Colombina, de Sevilla (cf. *Catálogo...*, I, pp. 159-160).

⁶ J. GUDIOL, *Catàleg dels llibres manuscrits anteriors al segle XVIII del Museu episcopal de Vic*, a «Butlletí Biblioteca Catalunya» 7 (1923-27) 142.

L'inventari de la Biblioteca de la Catedral de Vic que es redactà l'any 1443, l'assenyalava amb el n.º 29, i el que es va redactar en 1466, amb el n.º 31. Cf. «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya» 6 (1923) pp. 69 i 71.

Actualment el manuscrit es troba mutilat: li manca tota la «partícula» setena que segurament ocupava uns quants folis, i que sabem que existí perquè s'anuncia en el pròleg del mateix text, al foli 2 del ms. El contingut d'aquesta partícula es pot conèixer per la traducció catalana de tot aquest text, que més avall anunciarem.

ducció catalana corresponent d'aquella versió de l'Art de ben morir impresa a Colònia cap a l'any 1450, dels quals ens ocuparem més endavant. Això no vol pas dir, però, que advoquem per una interdependència mútua: més aviat ens inclinàriem per una dependència comuna d'un altre text primitiu.

Aquesta traducció catalana de l'Art de ben morir l'hem trobada en dos manuscrits de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona: el n.º 2 (ant. 21-3-3), folis 70 v-96 v, de la segona meitat del segle xv, i el n.º 148 (ant. 20-5-33), folis 64 r-88 r, del segle xvi ben entrat⁷.

Si no haguéssim pogut assenyalar, com hem fet, que aquesta versió és una traducció fidel d'un text llatí anònim, d'origen probablement estranger, hauríem pensat seriosament si de bo de bo calia o no de fer-ne atribució a Eiximenis, com algú altre ha fet. El manuscrit n.º 2 realment no li fa cap atribució expressa de paternitat; el transcriu, però, de la mateixa mà i tot seguit del tractat del «Cerca pou», d'aquell famós frare menor. El manuscrit n.º 148, en canvi, escrit gairebé un segle després que l'anterior, a més de trametre'l també com a apèndix del «Cerca pou», l'atribueix aventuradament a Eiximenis en el pròleg que li fa, quan diu: «Comença lo tractat del Art de ben morir, fet e compost per lo ... revarent Pare en Crist Mestre Francesch Ximenis, mestre en Sacra Theologia...». Mes ara, conegut l'origen veritable d'aquest tractat, és absurda aquesta atribució⁸.

La contextura d'aquest tractat és la següent: després del pròleg i de l'anunci de la distribució de la matèria, segueixen les set partícules o capítols que el componen; tot és traducció fidelíssima del text llatí abans mencionat. Notables per la unció i l'afectuositat són les oracions a la Santíssima Trinitat, a Jesucrist, a la Verge Maria i als sants àngels contingudes en les partícules quarta, sisena i setena, i la Recomanació de l'ànima del final de la partícula sisena.

El text que ens en dona el manuscrit n.º 148 concorda perfec-

⁷ Vegeu la descripció tècnica del manuscrit n.º 2 de la Biblioteca de la Universitat, per J. Massó i Torrents, en *Les obres de Fra Francesch Eximenis*, a «Anuari Institut Estudis Catalans», 3 (1909-10) 651-2, n.º 139, i 655, n.º 148. — Manuscrit 148: «Comensa Breu de la salut de l'ànima...», paper, 135 folis, 15 × 20'5 cms., a una sola columna, els últims sis folis en molt mal estat de conservació.

⁸ J. MASSÓ I TORRENTS, obra citada, p. 654.

tament amb el que ens tramet el n.º 2, fora d'unes molt limitades excepcions sense cap importància, per la qual cosa ens limitarem a donar compte només del text d'aquest últim, que és el manuscrit més antic (segle xv).

Heus-ne ací la descripció:

Comença lo tractat de Art de ben morir.

Com lo pensament de la mort qui és pensament de la misèria del present exili a molts per no saber morir no solament a lechs hoc a religiosos e devots sia mol difícil e perillós hoc més los aparega espaventable e molt orrible, per ço en lo present tractat, qui és de Art de ben morir, ha una breu manera de exortar aquells qui són constituïts en l'article de la mort, lo qual ab hulla de pensa, ab subtil consideració de ésser notat e perpensat, car aquesta manera pot molt valer e aprofitar generalment a tots los cathòlics a conquistar la dita art e notícia de ben morir.

Contén certament aquest tractat set partícules: La primera és de la mort e de la sciència de ben morir. La segona contén la tentació dels morints. La terça contén les interrogations. La quarta és e contén una instrucció ab obsecrations. La sexta (*sic*) contén concions dehidores per alguns dels assistents sobre'ls passants d'aquesta vida. La setena és e contén una revalatió ab sa pràctica e instrucció oportuna.

Comença la primera part, de laors de la mort e de sciència de ben morir.

Entre totes les coses terribles, la mort corporal és molt terrible, segons dix lo philòsoff, e si terrible és la mort del cors pús terrible és de molt, de la ànima... E basta açò breument dit de la sciència de morir.

[Segona partícula, de la tentació dels morints]

[S]aber emperò que'ls treballats en extrems, ço és los morints, han greus temptacions, e tals que en lur vida no les han haudes tals, de les quals temptacions sinch són principals: La primera és de la fe... La segona tentació és desesperació... La terça tentació és impaciència... La quarta tentació, complacència o amor supèrflua de si mateix... La quinta tentació, qui més inquieta los homens carnals e seculars, és excessiva ocupatió de les coses temporals e foranes, com lurs mulers, fills, amichs...

Terça partícula, de les interrogations dels passants.

D'ací avant segueixen-se les interrogations que deuen ésser fetes a aquells qui són en lo passament, mentre han ús de rahó e facultat de parlar, les quals interrogations per tant deuen ésser fetes, qui si és poch disposat a morir, sia informat e confermat en mellor. Deuen les

interrogations, segons sant Ancelm bisbe, ésser fetes en la manera següent: Primerament, mon frare, alegres-te, car mors... [segueix una sèrie de preguntes en forma d'examen de consciència] ...car ab açò totes les tentacions, aguayts e artificis del diable molt grantment són sobrats.

Quarta partícula, de instructions dels passants e obsecracions.

Fora les coses sobredites, com les obres de Jesu Christ sien per ell fetes a nostra instrucció, per ço les coses que Jesu Christ, penjant-se'n en la creu morint, cové a cascú... e après, mentre porà parlar e haurà ús de rahó, diga les obsecracions següents.

Les oracions e obsecracions que deuen ésser fetes als morints.

O Sobirana deitat, infinida bondat, clementíssima e gloriosíssima Trinitat... que no sia devorada pels sangonosos cans infernals.

Oratió: Molt dolç e molt amat Senyor Jesu Christ, Fill de Déu viu, per honor e per virtut de la tua molt benaventurada passió...

Item diga aquesta oració: Senyor Jesu Christ, per aquella amargor la qual tu sostenguist en la creu...

Item après açò, invoca molt instantment e ordenada de cor e de boca lo més que pusque la molt gloriosa Verge Maria, efficacíssima e proptíssima mijancera e anidadora dels peccadors, e diga axí: **Regina** dels cels, mare de misericòrdia...

Aprés açò covide los sancts àngels axí dihent: Sperits celestials, àngels molt benaventurats...

Aprés açò avistay dient tres vegades aquell vers: «Largire clarum vespere», tot complit. Si emperò lo malalt no sab les dites obsecracions... e axí orant reta l'esperit a Déu e serà sauul.

Quinta partícula, de exortacions.

Deuen notar, emperò, après segurament e studiosament attendre que molt tart hoc entre'ls religiosos e devots se dispon algú ab temps a la mort... e per ço's deu que'ls religiosos e les dones, per la honestat de lur stat, no deuen córrer sinó a foch o al passament de algú.

La sexta, de les oracions dehidores sobre los agonitzants.

Derreraement deuen saber que les oracions següents pot hom dir sobre'l malalt treballant en agonia... e axí perillén meravellosament les ànimes dels morints.

La primera oratió: Senyor Jesu Christ sobremisericordiós, per aquella amor la qual per la salut dels homens...

La segona oratió: En virtut de la unió de la ferventíssima amor, la qual ha forçat incarnar...

La terça oratió: En les mans de la tua inextimable misericòrdia, Pare sant, Pare Just...

La quarta oratió: O intemerada e tots temps Verge beneyta, Verge Maria...

La quinta oració: Sant Miquel, archàngel de nostre Senyor Jesu Christ, socorreus davant lo molt alt jutge...

La sisena oració: Eya, molt dolç Senyor meu, Redemptor molt piadós, Jesús, molt benigne Senyor...

La setena oració: Molt misericordiós Senyor Jesu Christ, Fill de Déu viu, en unió d'aquella commendació...

La vuytena oració: O piadós e misericordiós Déus, qui en multitut de les tues miseracions deleixs los peccats...

A Déus omnipotent te recoman, molt car frare, del qual tu est creatura, a fi que quant, per intervenció de la mort hauràs pagat lo deute de humanitat... uses dels goigs de la divinal contemplació in secula seculorum, amén.

Ves-te'n ara, donchs ànima cristiana, de aquest món en nom del Pare omnipotent qui t'ha creat, en nom... e lo teu loch en celestial Jerusalem, in secula seculorum, amén.

La setena pertícula, de la revelatió ab sa pràtica.

Era un Papa qui vengut al extrem interrogava un seu devot capellà e home molt ydòneu, en lo qual ell molt amava... ne sia algú que per açò massa enfalague ne lagoteig si mateix vivint pús remisament, pensant ésser salvat per tals oracions sens bones obres, com del sobredit Papa sia presumidor, que la sua vida concorda ab la mort.

Lo Pater noster: Kyrieleison, Christeleison, Kyrieleison. Pater noster. Ave Maria.

Senyor Jesu Christ, per la agonia e per la oració tua sanctíssima la qual per nós en lo Mont Olivet preguist...

Lo segon Pater noster: Kyrieleison, Christeleison, Kyrieleison. Pater noster. Ave Maria.

Senyor Jesu Christ, qui est volgut morir per nós en creu yo't prech que totes amargors de les tues dolors...

Kyrieleison, Christeleison, Kyrieleison. Pater noster. Ave Maria.

Senyor Jesu Christ, qui per boca del teu propheta has dit en perpetual caritat t'e amat, per ço t'e tirat havent mercè de tu, yo't prech... Qui ab lo Pare e ab lo Sperit Sanct, vius e regnes, Déus, in secula seculorum, Amén.

Ffinit és lo tractat de Art de ben morir. Gràcies a Déu.

* * *

La segona versió és una adaptació de l'anterior, però no pas redactada sobre la traducció catalana continguda en els manuscrits n.º 2 i 148 de la Universitat de Barcelona, que ara acabem d'estudiar, sinó sobre el mateix i primitiu original llatí.

Aquesta versió, força més extensa que l'altra, l'hem trobada en tres manuscrits: el n.º 159 de Ripoll, avui a l'Arxiu de la Corona

d'Aragó, folis 50 r-78 v, del segle xv⁹; el n.º 80 (ant. 21-2-22) de la Universitat de Barcelona, folis 52 r-83 v, de la segona meitat del segle xv o, potser millor, de les primeries del xvi¹⁰, que sembla el mateix que Villanueva va veure a la biblioteca del convent barceloní de Santa Catarina¹¹, i el n.º 56 de l'Arxiu del Secretariat, de la Catedral de Girona, de les darreries del segle xv o principis del xvi¹².

Tots tres còdexs presenten aquest text com a anònim en el títol propi que els correspon dintre del manuscrit, però el fet de què els còdex de la Universitat i el de Girona l'encloguin ambdós en un volum intítulat amb unes línies de sentit ambigu, ha fet pensar indugudament que aquest tractat que s'hi conté, com els altres tres que els acompanyen, no fos degut també a la ploma d'Eiximenis¹³. Mes cap d'ells no pot atribuir-se amb seguretat a l'esmentat autor¹⁴; i molt menys aquest tractat de ben morir, que, com hem dit, sabem que és una traducció i readaptació d'un text llatí d'origen estranger.

Els tres manuscrits ens trameten substancialment el mateix text; però les variants amb què divergeixen entre si mateixos

⁹ Cf. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un Diccionario crítico de escritores catalanes*, p. 715; i J. CORMINAS, *Suplemento a las Memorias*, p. 303). Vegeu la descripció d'aquest manuscrit de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, per Z. GARCÍA VILLADA, *Bibliotheca Patrum Latinorum Hispaniensis*, II Band (Wien 1915), p. 77, que el fa del segle xiv: així mateix Corminas, l. c. Encara que aquesta data sia certa per als altres tres tractats que inclou aquest manuscrit miscel·lani, no la creiem exacta pel que fa referència al nostre Art de ben morir, el qual paleogràficament no hi ha cap dubte que és del segle xv.

¹⁰ La descripció del manuscrit de la Universitat de Barcelona, per J. Massó i Torrents, podeu veure-la a «Anuari Institut Estudis Catalans» 3 (1909-10) 653, n.º 142 i 655, n.º 149.

¹¹ *Viage literario*, XVIII, p. 177. Cf. J. MASSÓ I TORRENTS, l. c., p. 653.

¹² Manuscrit en paper, de 21 × 29'5 cms., a dues columnes (caixa d'escriptura: 12'5 × 16 cms.), en bon estat de conservació i relligat de poc. Al final, però, és mutilat: acaba al foli 76 deixant truncat el text de l'Art de ben morir a mig capítol viiiè. Aquest tractat tenia nou capítols en el nostre manuscrit, segons pot veure's al foli 8, on hi ha la taula general que diu: «Capítol darrer, qui tracta de la recomendació que's deu fer prop del spirar del malalt, per alguns dels acidents». Rúbriques i caplletres en vermell, aquestes últimes, però, sense cap pretensió artística.

¹³ Títol del ms. de la Universitat: «Taula de la present obra... havent IIII llibres, los dos tractant de Providència sobre consell, l'altre la Art de ben morir, l'altre la Confessió de Maestre Ffrancesch Eximenis» (foli 1). Títol del ms. de Girona: «Taula de la present obra, en la qual són compreses quatre llibres, los dos tractant de Providència sobre consell, l'altre un bell tractat appellat la Art de ben morir, e après una bella Confeció compilada per Mestre Ffrancesch Eximenis» (foli 1).—Cf. VILLANUEVA, i MASSÓ I TORRENTS in loc. cit.

¹⁴ MASSÓ I TORRENTS, loc. cit., pp. 652 i 654.

demostren a bastament i amb tota evidència que no són còpies immediates.

Ultra aquestes variants, totes d'importància secundària, però que, naturalment, s'han de trobar en tres manuscrits de distintes famílies, el manuscrit de la Universitat presenta unes diferències considerables respecte al text del manuscrit ripollès en els acabaments dels capítols segon i sisè; cal notar que el capítol sisè del manuscrit de Ripoll correspon al cinquè del de la Universitat, i això perquè el transcriptor d'aquest últim manuscrit, per manca d'atenció, féu córrer la numeració dels capítols assenyalats amb el numeral quart el text que havia de ser el tercer, amb el cinquè el quart, i així successivament; això explica perquè aquest manuscrit, tot i oferir el mateix contingut que el de Ripoll, té, si haguéssim de creure la numeració que hi proposa, un capítol més. Hi ha també alguna discrepància, encara que no massa important, en les últimes oracions i en la Recomenació de l'ànima, contingudes en els dos últims folis.

El manuscrit de Girona té també unes variants característiques que el fan, encara que substancialment idèntic, d'una família diferent dels manuscrits de Ripoll i de la Universitat. Ultra que la rúbrica del començament és molt breu i diversa de la dels altres dos manuscrits, el que fa que el manuscrit gironí divergeixi considerablement dels altres és el desordre amb què va proposant els textos dels capítols, respecte de l'ordre establert pels altres dos: fora del primer, setè i vuitè capítols, els altres no són numerats explícitament per les rúbriques; el text que els altres dos manuscrits proposen com a capítol segon, aquest el dona en quart lloc, i el text col·locat en cinquè lloc comença: «Lo sisèn reffugi...». Tot i amb això, aquest manuscrit no afegeix cap fórmula nova important al text ja conegut pels manuscrits de Ripoll i de la Universitat de Barcelona. El nostre manuscrit, per ser mutilat, omet una oració i mitja del final del capítol VIII^e i tot el novè, que tractava de la Recomenació de l'ànima.

Ara bé, si comparem aquest text, tramès per tots tres manuscrits, amb el que contenen els altres dos suara estudiats en el primer grup dels *Arts*, hi veiem una gran semblança. A més de la mateixa pauta que s'hi segueix, ampliant considerablement i readaptant els conceptes, podem comprovar com l'autor d'aquesta

versió s'ha valgut gairebé de les mateixes paraules en les fórmules de les oracions, cosa que corrobora el que hem afirmat en començar, que «lo autor que féu lo dit tractat» es valgué per al seu treball, no pas del formulari català estudiat en el primer dels nostres apartats, sinó que novament tornà al text original llatí, sobretot per la traducció de les fórmules de pregària; dues de les rúbriques posteriors al capítol IX fan al·lusió clara a tot això que venim dient.

Heus ací la descripció interna d'aquest text, segons el manuscrit de l'Arxiu de la Corona d'Aragó:

Comença lo tractat del Art de ben morir. Emperò deu-se avisar aquell qui'l legirà al malat que no'l liga tot ensemps, mas a estonades; e atena bé si deu començar al principi o al mig o a la fi, segons verà en la afecció o disposició e manera, spay o cuyta de la malaltia, hoc hi segons que veurà les matèries pús aptes e pús expediens al malat segons sa condició, e la màs necessitat de la ànima.

[P]er testimoni de la sancta Scriptura, hoc hi per exemples e pràctica appar que molt és útil e necessari a les persones posades en lo pas de la mort o en lo traspassament de aquesta vida que sien ben informades, ajudades e confortades, per co que sien trobades ab bon aparellament e mort ben regoneguda; car de la dita preparació dix lo Fill de Déu e Salvador nostre Jesús, que les ànimes que són trobades axí ben aparellades són ab Ell entrades en les noccs celestials. E per tal en lo present tractat, qui és de la Art de ben morir, les següents doctrines e matèries seran tractades per la gràcia divinal.

[P]rimerament de algunes singulars temptacions e batalles de aqueil pas e hora, e de les cauteles e avisaments, remeys e ajudes de aquelles. [S]egonament de algunes bones doctrines per a confortar lo cor en bona speranca en nostre Senyor Déu. [T]ercament de algunes interrogacions, interposicions, refugis e allegacions. [Q]uartament de algunes bones o devotes oracions per aquella hora. [Q]uintament de algunes bones recomendacions qui lavors per algun altri allí present se diguen.

Capítol primer, de les temptacions e batalles que han los posats en la mort, e de les remeys e ajudes de aquells.

[U]na de les grans e pús forts temptacions e empaigs contra lo ben morir de la persona, és quant aquella no voll, ans avorreix... emperò venint ab les intercessions de aquesta tant digna intercessora e miancera, la gloriosa Mare de Déu, ja demunt dita, nòs merexerem e serem dignes que'ns sia feta misericòrdia e gràcia.

Capítol segon qui és de algunes bones doctrines e auctoritats que donen confort e bona speranza per a ben morir.

[P]er moltes raons e causas vos deveu confortar e fermar vostre cor en tota bona speranza e confiança que obtendreu... E digau-li axí com sent Agostí: Recorde't, Senyor, que'm fetes lo deute que tu'm deus, car bé sabs que yo só la hu de aquells qui he fet e só estat causa que tu sies Mare del Redemptor.

Devota exclamació a la Gloriosa: Digau-li encara, axí com li diu la Església «Sentiant omnes tuum juvamen», Senten tots la tua ajuda... e serem dignes que'ns sia feta misericòrdia e gràcia.

Capítol quart (sic), de la virtut e confiança dels sans sagraments.

[Q]uartament vos deveu fer assegurar de aconseguir vènia e gràcia ab Déu, los sants sagraments, car... Confiar encara e estau ab aquest cor que per lo sant sagrament de la Extrema nucció (sic) vos són perdonats mils los pecats venials e los mortals oblidats, he us són remesos grant part de les penes de purgatori, e sou més en la gràcia de Déu, e fet pús fort contra les temptacions diabolicals, e pús armat contra aquelles.

Capítol cinquè qui tracta de la misericòrdia de Déu e de la sua speranza.

[M]és singularment vos deu donar gran esperanca e confiança la quinta raó e caussa que's atendre e conssiderar la excessiva misericòrdia de nostre Senyor Déu... per peccador e per pobre de mèrits e de bones obres que us vegau, ans digau co que dix sent Bernat en los Càntichs: «Meritum meum est, etc.» co és lo meu mèrit és la misericòrdia del Senyor, no só pobre ni fretuós de mèrits tant com aquell és misericordiós.

Capítol VI, de la valor e confiança de les glorioses mèrits de Jesu Christ.

[L]o sisèn refugi e causa molt sufficient per fer-vos confiar e assegurar de haver e obtenir vènia... E donchs com te porà ésser donada repulsa allà on tan maravellosa caritat és mostrada e presentada?

Capítol VII qui tracta de les interrogacions que's deuen fer aquell qui's posat prop de la mort.

Resta que us vull fer algunes interrogacions a les quals deveu bé atendre e respondre de palaura o de cor... en persona de Déu lo Pare, a Jesús Fill seu, dient-li de nosaltres «Mon Fill, tu donaras als peccadors per escut e defenció lo teu treball e les obres de la Redempció.

Capítol VIII qui tracte de les interposicions e allegacions que es deuen fer a Déu ans de la mort.

[M]as, si us venia al cor o presumieu, veyeu o sentieu que... Com

no poreu ja molt dir de boca o de cor, digau aquestes palaures, co és, Credo, penit-me, proteste, àngel, Maria, Jesús, misericòrdia, o almenys Maria, Jesús, referint-vos cascuna a acò que dessús és explicat.

Capítol IX, on se contenen algunes devotes oracions.

[N]o cesseu mentre que pugau de representar a Déu e als sanets moltes e longues oracions, car exemple ne havem del mestre Jesús, qui posat en la agonia... bé poren dir o escoltar les següents oracions que he trobades en hun tractat apellat de l'Art de ben morir, ben pròpies per aquesta hora.

Oració a la Sancta Trinitat: [S]obirana deitat, immensa bondat... coman lo meu esperit.

Oració a Déu lo Pare: [M]olt piados Déu meu e pare... per los cans infernals no sia devorada.

Oració a Jesu Christ: [M]olt dolc e molt amat Senyor meu, Jesu Christ, Fill de Déu viu... ab la tua sanch precciosa.

Oració a la Verge Maria: [R]egina dels cels, mare de misericòrdia... e pervinga a la sua glòria.

Oració als àngels: [S]perits celestials e molt benaventurats, àngels... àngel bo custodi meu e per Déu deputat.

Aprés podeu invocar e reclamar aquells àngels, sanets e sanctes advocats vostres e que haveu special devoció, axí com mills vos plaurà. En après consella lo doctor que féu lo dit tractat [diu: trat] que digau les següents paraules de sent Agostí tres vegades e més, segons trobareu devoció:

[L]a pau de nostre Senyor Jesu Christ, e la virtut de la sua passió, e lo senyal de la sancta Creu ✕, la integritat de la molt benaventurada Verge Maria, e la benedicció de tots los sanets e sanctes, e la custòdia dels sanets àngels, hoc hi lo seufragi de tots los elets sien entre mi e entre tots los meus enemichs e contraris visibles e invisibles en aquesta hora de la mia mort, amén.

Posa encara lo dit doctor, qui ha fet lo dit tractat, les següents oracions molt bones per al dit cas de la mort, qui's deuen dir espai e devotament segons requerà la disposició e devoció del malaut e dels qui seran ab él, segons qua'ls mills los plaurà, o pot dir o fer-se dir aquelles oracions, o practicar o donar-se aquelles oracions e devocions que mills li seran estades de son plaer en la vida, e mills le vinguen a sa devoció.

[M]olt misericordiós Jesús, per aquella amor... te han plagut o pogut plaure.

Altre oració a Jesu Christ: [A]b aquella unió de aquella molt fervent amor... a la tua eternal laor e glòria, amén.

Oració a Déu lo Pare: [E]n les mans de la tua inextinguible misericòrdia... en la sua derrera hora, amén.

Oració a la Verge Maria: [O] molt pura e eternalment beneyta Verge Maria... a nostre Senyor Déu, in secula seculorum, amén.

Oració a sent Miquel e a l'àngel custodi: [S]ent Miquel arcàngel... a ell per lo Senyor diputat, amén.

Oració a Jesu Christ: [O] donchs molt dolc Senyor meu, molt piadós Redemptor Jesu Christ... ab veu de alegria e de confessió, amén.

Oració de Jesu Christ: [M]olt misericordiós Senyor... a contemplar la glòria de la tua vissió, qui vius e regnes in secula seculorum, amén.

Oració a Déu lo Pare: Suplicam e demanam a tu... sagrada reconciliació. Per Christum etc.

Ffonch revelat per un Papa que los següents III Paternosters e Ave Maries, qui li foren dits en la manera següent en la hora del seu trespasament, li obtengueren salvació; per que's molt bo que sien dits en la hora sobredita del qui ja està a la mort ab altres dos següents aci trobarà. Emperò deu-ne ésser ja avisat lo malalt.

Lo primer se deu dir a la agonia de Jesu Christ, axí: Kyrieleison, Christeleison, Kyrieleison. Pater noster. Ave Maria. [M]olt dolc Senyor meu Jesu Christ, a vós adore, loe... qui ab lo Pare e ab l'Esperit Sant vius e regnes, Déu, in secula seculorum, amén.

Lo segon se deu dir a la persona de Jesu Christ: Kyrieleison, Christeleison, Kyrieleison. Pater noster. Ave Maria. [M]olt dolc Senyor meu Jesu Crist, a vós adore, loe... qui ab lo Pare e ab l'Esperit Sant vius e regnes, Déu, in secula seculorum, amén.

Lo tercer Pater noster e Ave Maria se diu a la sentència de la mort de Jesu Christ: Kyrieleison, Christeleison, Kyrieleison. Pater noster, Ave Maria. [M]olt dolc Senyor meu Jesu Christ, a vós adore, loe... qui ab lo Pare e ab l'Esperit Sant vius e regnes, Déu, in secula seculorum, amén.

Lo quart se deu dir a la Creu: Kyrieleison, Christeleison, Kyrieleison. Pater noster. Ave Maria. [M]olt dolc Senyor meu Jesu Christ, a vós adore, loe... qui ab lo Pare e ab l'Esperit Sant vius e regnes, Déu, in secula seculorum, amén.

Lo cinquè se deu dir a quant lo Fill de Déu obrí los cels venint a pendrer nostra umanitat: Kyrieleison, Christeleison, Kyrieleison. Pater noster. Ave Maria. [M]olt dolc Senyor meu Jesu Christ, a vós adore, loe... qui ab lo Pare e ab l'Esperit Sanct vius e regnes, Déu in secula seculorum, amén.

Capítol qui és de la recomendació que's deu dir a prop del espirar del malat a Déu per algú dels assistents:

[C]oman-te al omnipotent Déu, molt car frare, del qual est creatura, per açò que com hauràs pagat... e, post contínuament entre la companyia dels benaventurats, fruexques e habundes, en los goigs, divinal contemplació, in secula seculorum, amén.

Proceex e ves-te'n, ànima cristiana, de aquest món, en nom del Pare omnipotent qui t'a creada, en nom de Jesu Christ, Fill seu, qui per tu... e la tua habitació sia en aquella celestial Jerusalem, in secula seculorum, amén.

Deo gratias.

* * *

La tercera versió és la de l'incunable «Art de bé morir»¹⁵, imprès a Saragossa per Pau Hurus cap a l'any 1493, i que, com a exemplar únic, es guarda a la Biblioteca Central, de Barcelona.

A principis del segle XVI, Joan Vicenç de Terrades, ciutadà de Barcelona, en posseï un exemplar: així consta en l'Inventari dels llibres deixats a l'hora de la seva mort, clos entre el 21 de desembre del 1518 i el 15 de gener del 1519¹⁶.

J. Marià Aguiló i Fuster¹⁷ i J. Massó i Torrents¹⁸ suposaven erròniament que aquest incunable s'havia imprès a València l'any 1491¹⁹. Àngel Aguiló, fill del primer, que pogué consultar l'original de l'obra del seu pare molt abans que fos possible imprimir-la, va fer en 1905 una reproducció en facsímil una mica més reduït d'aquest Art de ben morir, per compte de la Societat Catalana de Bibliòfils, i així mateix va atribuir l'incunable a València i a l'any 1491. C. Haebler, l'any 1917, el feia d'origen barceloní i el donava com a imprès per J. Rosembach cap a l'any 1493²⁰. R. Miquel i Planas, en 1920, es feia ressò de les opinions d'Aguiló i de Haebler, però tenia compte bé prou de no pronunciar-se²¹. F. Vindel, al 1945, seguia atribuint-lo a Barcelona, però li fixava la data del 1495²².

¹⁵ *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* II (Leipzig 1926), p. 718, n.º 2591.

¹⁶ J. MADURELL MARIMÓN y J. RUBÍO y BALAGUER, *Documentos para la historia de la imprenta y Librería en Barcelona (1474-1553)* [Barcelona 1955], p. 595.

¹⁷ *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860* (Madrid 1923), p. 230, n.º 441.

¹⁸ *Les Obres de Fra Francesch Eximenis*, a «Anuari Institut Estudis Catalans» 3 (1909-10) 655.

¹⁹ Pel que es dedueix de l'edició del «Tractat de Confessió» que Antoni Bulbena i Tosell féu a Barcelona el 1906, reproduint aquell famós tractat que sense fonament s'atribueix a Eiximenis, es veu que a València N. Spindeler reimprimí en 1497 el text de l'incunable barceloní de l'Art de ben morir. Cf. J. M. AGUILÓ i FUSTER, op. cit., p. 230, i A. PALAU, *Manual del librero*, V, pp. 216-17 i I, p. 509. *Gesamtkatalog*, II, n.º 2592.

²⁰ *Bibliografía Ibérica del siglo XV*, II (Leipzig-La Haya 1917), 37, 5.

²¹ *Bibliofilia*, II (1915-20), col. 616-618 i 544 a-k.

²² *El arte tipográfico en España durante el siglo XV: Cataluña*, n.º 113.

Mes heus ací que Haebler, en 1923, això és, pocs anys després d'haver llençat l'hipòtesi de l'origen barceloní de l'incunable, retornant sobre la seva posició i després d'un meticolós estudi, assegurava que aquest llibre havia estat imprès amb caràcters de Pau Hurus²³. El *Gesamtkatalog*, en 1926²⁴, i M. Kurz, en 1931²⁵, confirmaven la posició de Haebler, atribuint-lo a Pau Hurus, de Saragossa, i com a imprès cap al 1493. Últimament, Vindel, rectificant la seva posició, l'atribueix així mateix a Saragossa, però assignant-li com a temps d'impressió els anys de 1488 a 1491²⁶, és a dir, l'època en què la impremta dels Hurus era regentada per Joan, el germà de Pau.

Pere Bohigas n'ha fet una nova edició facsímil amb la transcripció al català modern, acompanyada d'un breu però eruditíssim estudi tècnic²⁷. «Avui, diu el nostre amic, l'atribució del nostre llibre a Pau Hurus sembla indiscutible, i només podria ésser anul·lada per la descoberta d'algun document que ens revelés explícitament les circumstàncies de la publicació del llibre... Descartant-se que l'Art de ben morir sigui dels anys que el taller Hurus fou regit per Joan, ha d'ésser posterior a l'any 1491, data del retorn de Pau. Pel tipus sembla més pròpia dels primers anys d'aquesta nova etapa del taller que dels darrers. Per això la data de 1493 pot ésser admesa, però tan sols com una data probable. Inclús podria ésser quelcom anticipada.»

Tot això pel que fa a la història externa de l'edició. Mes, si volem examinar-lo internament, cal fer encara unes quantes observacions més sobre la seva estructura i el seu origen.

L'estructura del text d'aquest preciós incunable és la següent: després del títol i del pròleg vénen onze capítols; fora de l'últim, que és l'epíleg, on hi ha vàries fórmules de pregària, els altres deu tracten de les cinc temptacions a què el diable sotmet el moribund i de les cinc bones inspiracions que en correspondència

²³ *Geschichte des spanischen Frühdruckes in Stammbäumen* (Leipzig 1923).

²⁴ *Gesamtkatalog*, II (Leipzig 1926), p. 718, n.º 2591.

²⁵ *Handbuch der Iberischen Bilddrucke des XV Jahrhunderts* (Leipzig 1931), p. 43, n.º 55.

²⁶ *El arte tipográfico en España durante el siglo XV: Zaragoza* (Madrid 1949), pp. 350-352.

²⁷ *Art de bé morir* (Barcelona, Edic. Torcolum 1951). L'estudi tècnic, que ocupa les planes 75-78, ha estat la pedrera d'on hem extret una gran part de les notes precedents que es refereixen a aquest magnífic incunable.

l'àngel bo li suggereix. En els cinc capítols senars, el diable tempta contra la fe, amb la desesperació, amb la impaciència, amb la vana glòria i amb l'avarícia; en els altres cinc capítols parells corresponents, l'àngel bo inspira conceptes, doctrina recta i afectes contra aquells desordres i pecats.

Anotem de pas que l'esquema d'aquestes cinc temptacions a què el diable sol sotmetre els moribunds, és idèntic al de la «partícula» segona de la primera de les nostres versions dels Arts de ben morir. Tot i amb això, com deiem més amunt, no creiem que cap d'aquests dos grups d'Arts depengui immediatament de l'altre, sinó més aviat ambdós d'un altre text més antic que desconeixem.

El text, tal com ens arriba per aquest incunable, no fa cap referència a qui pogués ésser el seu autor. L'estamper barceloní Gabriel Pou, que va fer-ne una edició l'any 1507, l'atribuí a Eiximenis, potser per a donar-li major autoritat; però aquesta atribució és evidentment falsa, tota vegada que, com ja va assenyalar J. Massó i Torrents²⁸, es tracta d'una traducció servil d'un text llatí que s'imprimí per primera vegada xilogràficament sembla que a Colònia i cap a l'any 1450²⁹. Nosaltres n'hem fet la comprovació, y resulta que l'edició catalana difereix de la llatina impresa a Alemanya només en què afegeix un parell de ratlles al final de tot el tractat per a treure'n la conseqüència de què cal preparar-se degudament en vida, per a poder «haver ací gràcia, e en la pàtria glòria».

Però aquest text català no sols es presenta idèntic amb el llatí de procedència alemanya en el contingut literari, sinó també en l'artístic. Els onze gravats de l'incunable saragossà, encara que amb una factura molt primitiva, reflexen clarament una inspiració evident en aquella edició xilogràfica, fins el punt de què molts detalls que en les il·lustracions del nostre incunable resten inintelligibles, s'interpreten meravellosament al simple examen de la corresponent xilografia.

²⁸ MASSÓ I TORRENTS, opus cit., p. 654.

²⁹ W. Rylands va fer una reproducció facsimil d'aquesta edició xilogràfica per compte de la Holbein Society: *The Ars moriendi*, a reproduction of the Copy in the British Museum (Londres 1881). George Bullen firmava l'estudi introductori. Com més amunt hem dit, un altre exemplar d'aquesta rara xilografia està localitzada a la Biblioteca Colombina de Sevilla: Vegeu-ne el catàleg, vol. I, pp. 160-161.

Heus ací els incipits i èxplicits d'aquest Art de ben morir:

Art de bé morir.

A honor e reverència de nostre Senyor Jhesu Crist e de la sacratíssima Verge Senyora sancta Maria, mare sua.

Comença lo tractat apellat Art de bé morir, ab lo breu Confessionari, tornat de latí en romanç per instrucció e doctrina de les persones no sabents lo latí, les quals no és rahó que sien freturoses de tant de fruyt e tan necessari com es segueix del present compendi, en aquesta forma següent.

Lo prohemi. Encara que segons lo philòsof, en lo tercer libre de les èthiques... lo qual regne en unitat de essència e trinitat de persones per tots los setgles sens fi.

Capítol primer, com lo diable tempta en lo article de la mort contra la fe. — Com la fe cathòlica sie fundament e principi... de tal manera que pugan sostenir e aprofitar en allò.

Capítol segon, de la bona inspiració del àngel en esguard de la fe. — Contra la primera temptació del diable, dóna lo bon àngel consel e inspiració per fer lo home fort en la fe, dient... sien de aquí spaordits e apartats fugint.

Capítol III, de la temptació del diable, ço és de la desesperació. — Despuys que lo diable veu que lo malalt està ferm en la fe... per quant nenguna cosa tant offèn a Déu com la desesperació.

Capítol IIII, de la bona inspiració del àngel contra la desesperació. — Contra la segona temptació del diable, dóna lo àngel bona inspiració, dient... per qualsevol pecats grans e innumerables que sien.

Capítol V, de la temptació del diable de impasciència. — Veent e conexent lo diable que no pot induir al home... sie conforme ab la ley de Déu que és la sua voluntat.

Capítol VI, de la bona inspiració del àngel de pasciència. — Contra la temptació del diable devers la impasciència, dóna lo bon àngel bona inspiració e consel de pasciència, dient axí... millor és que'l conquistador de ciutats.

Capítol VII, com tempte lo diable de vana glòria. — Quan veu lo diable que no pot induir e tirar lo home... justícia presumirà cau aquell tall.

Capítol VIII, de la bona inspiració del àngel contra la vana glòria. — Contra la dampnosa temptació del diable de vana glòria, dóna lo àngel bona inspiració dient axí... e per ço és exalçada sobre tots los cohors dels àngels.

Capítol IX, de la temptació del diable de avarícia. — La final temptació de que lo diable tempta en lo article de la mort... e desig en los béns temporals.

Capítol X, de la bona inspiració del àngel contra la avarícia. — Contra la temptació de avarícia ab que tempta lo diable al home en la sua fi, lo sanct àngel dóna bona inspiració e conseyll, dient... per quan d'èls és lo regne dels cels.

Capítol XI, en lo qual se contenen moltes bones doctrines e conseyls per aquel que stà en lo punt de la mort. — Si aquel que està en la agonia e article de la mort pot parlar e usar... les ànimes dels morints miserablement cahen en peril. Per ço quiscú procur en estudiar en la sua vida perquè puxa bé morir, e haver ací gràcia, e en la pàtria glòria. Amén.

Ací se acaba lo tractat de la Art de ben morir. Deo gràcies.

* * *

La quarta de les versions catalanes de l'Art de ben morir, més breu i bon xic diferent de les altres tres, es titula: «Confessions e justificacions molt sanctes e segures del savi peccador, qui ab temps se aparella a ben viure e morir», i es troba en dos manuscrits miscellanis del segle xv: en el 480 de la Biblioteca Central de Barcelona, provinent de la collecció Dalmases, folis 104 r-107 v, i en el d-IV-19 de l'Escorial, folis 44 r-58 r³⁰.

Ultra aquests dos manuscrits, la versió de què ara ens ocupem es troba en un fullet imprès per Carles Amorós a Barcelona a principis del segle xvi. L'Aguiló va veure'n un exemplar³¹ i Palau Dulcet es refereix a una altra còpia de la Biblioteca Colombina de Sevilla³².

A l'estil dels altres Arts de ben morir, aquestes Confessions es divideixen en una sèrie d'apartats, concretament en catorze capítols, que, fora del títol i l'epíleg, el seu autor ha bastit exclusivament en forma d'altres tantes exquisides oracions de contingut

³⁰ Vegeu la descripció tècnica del manuscrit de Barcelona a «Anuari Biblioteca Catalunya» 3 (1916) 33-34: *La Biblioteca Dalmases, inventari dels manuscrits*. I la del de l'Escorial al «Boletín R. Academia Historia» 99 (1931) 90: J. ZARCO. *Catálogo de los manuscritos de la Biblioteca del Escorial*, I; *Manuscritos catalanes y valencianos*, n.º 56.

³¹ *Catálogo de obras en lengua catalana*, op. cit., p. 231, n.º 444.

³² *Manual del librero hispano americano*, VI (1926) p. 156. No obstant això, nosaltres no l'hem sabut veure al Catàleg de la Colombina, on sembla que deuria figurar.

sòlidament teològic i a la vegada d'una notable unció espiritual. Així, doncs, en aquest text no cal buscar-hi els advertiments que en els altres Arts de ben morir se solen fer, així al que ha de dirigir la pràctica d'ajudar els moribunds, com les exhortacions que aquest deu dirigir a l'agonitzant: hi ha sols els afectes que un hom ha de repetir per tal de ben preparar-se a morir amb les disposicions degudes a tot bon cristià, les quals van succeint-se, després de la introducció, per l'ordre següent: (capítol 3.^{er}) renunciament del dimoni i professió de fe; (cap. 4.^{rt}) sentiments d'humilitat; (cap. 5.^e i 6.^e) compunció de cor pels pecats comesos conscientment, així com dels oblidats i ignorats; (cap. 7.^e) propòsit d'esmena; (cap. 8.^e) avorriment del pecat amb ganes d'apartar les ocasions; (cap. 9.^e) perdó dels enemics per tal d'obtenir vènia de Déu nostre Senyor; (cap. 10.^e) satisfacció i reparació del mal moral y físic comès contra el proïsme; (cap. 11.^e) confessió de la manca de mèrits personals i agraïment per haber estat investit dels mèrits de Jesucrist; i, finalment (cap. 12.^e i 13.^e), acció de gràcies a N. S. i a la Verge Santíssima.

Les versions d'aquest text que donen ambdós manuscrits anunciats concorden substancialment, però divergeixen en una sèrie de grafies, transposicions i afegidures de paraules, que ens indueixen d'una banda a negar-los una mútua dependència immediata, i d'una altra a comprovar el que ja sabíem per l'estudi paleogràfic, això és, que la versió del manuscrit de la Biblioteca Central és la més antiga.

Ens és desconegut l'autor d'aquestes Confessions; no obstant això, tenim la impressió de trobar-nos davant d'un text original, això és, d'un text al qual no podem assignar el caràcter de simple traducció ni del llatí ni de cap altra llengua, cosa que li dona, dintre l'estudi que estem fent, una categoria excepcional.

A continuació transcriurem amb tota fidelitat i íntegrament el text de les Confessions, segons el manuscrit de Barcelona. Per l'interès filològic que puguin oferir certes variants del manuscrit de El Escorial, anotarem les més interessants d'aquest còdex després de cada apartat; farem, però, cas omís de la forma femenina de tots els adjectius personals i participis passats (peccadora, tirada...) que presenta el manuscrit escurialenc, adaptat probablement per a ús d'algun grup piadós de dones, monges, etc. Tampoc recollirem cap

de les substitucions, supressions o addicions de lletres, vocals i consonants, si no fan canviar el sentit de la paraula. Pel demés, noteu que en tot cas hem regulat l'ús de *u* i *v*, de *i* i *j*, de majúscules i minúscules, la puntuació i l'accentuació, així com també hem separat els mots units en el manuscrit, per mitjà del guionet i l'apòstrof.

El capítol titulat «Del despullar e vestir», que nosaltres assenyalem amb el número 11, el transcriurem fidelment del manuscrit de l'Escorial, posat que resta enterament il·legible al de Barcelona, on, excepció feta del títol, fou ja antigament esborrat amb tinta, ratlla per ratlla.

El títol general del tractat, cada un dels títols particulars dels capítols, i l'epíleg, són de color vermell en tots dos manuscrits; les inicials dels capítols són, a ambdós còdexs, unes caplletres de color, però sense cap pretensió artística.

Heus ací, doncs, el text del manuscrit barceloní:

1] | *Confessions e justificacions molt sanctes e segures del* | [104 r
savi peccador qui ab temps se aparella a ben viure e morir.

*Pater noster. Ave Maria. Domine labia: et os meum. Deus in adiutorium. Gloria Patri*¹. *Laus tibi, Domine, rex eterne glorie.*

¹ *E completa totes aquestes fórmules llatines.*

2]

*Què entén a fer*¹

Io, Senyor meu, devant la vostra sagrada majestat e devant tota la vostra sagrada cort de àngels e sants gloriosos, jatsia fins ací sia stat gran e abhominable peccador, e haia mal servat la promesa que us fiu en lo sant Baptisme e los vostres sants manaments: emperò ara, tirat per gran² e sobres gran misericòrdia e benignitat vostra, vos fas de bo e vertader cor les confessions e ofertes següents, a sobirana laor e glòria vostre e gran plaer vostre e de tota la reverent cort vostre sobredita; creent fermament, Senyor, que tanta és la bondat e clemència vostre e dels beneventurats ciutadans vostres, que molt més, sens comparació, desijau e haveu plaer de la salut de la mia ànima e de la mia salvació, que yo miserable peccador e molt negligent. *Laus tibi, Domine, rex eterne glorie.*

¹ *la devota peccadora.*

² *gran E millor, gràcia B.*

3]

*De la Ffe*¹.

E primerament renunciï al dimoni e a totes les sues suggestions, consells e delectacions² e consentiments; e crech e confés fermament tots los articles de la sancta Fe Cathòlica, e tot ço e quan creu, confessa, preycà e exalça sancta mare Esgléya; e detestè e reprove totes les heretgies e errós e tot³ ço que ella reprova e condemna; e en aquesta sancta Fe, unitat e obediència de sancta mare Esgléya e dels sants manaments vull viure e morir, e de aquella e ab aquella ma alegre, he'm vull alegrar ara e en tot lo temps de la mia vida e en la mia fi; protestant ara per tot temps que si jamás | de aquesta sancta | [104 v Fe, unitat, obediència e confessió desviave o per alienació de enteniment, o per suggestió del dimoni, que no y consent, ans hi dissent ara per tota hora; supplicant a vós, Senyor, que us empareu de mi, [e], com a feel christià, me façau tots temps batallar per la vostra sancta Fe, e aquella mantenir e servir, e los vostres sants manaments. Laus tibi, Domine, rex eterne glorie.

¹ De la sancta Ffe cathòlica.² consells e delectacions om.³ tot om.⁴ condempna.

4]

Per qui's té.

Segonament, Senyor, yo iiluminat per vostra gran misericòrdia, regonech e confés que són stat gran peccador, e que us he offès greument moltes e diverses vegades trancant¹ los vostres sants manaments molt indignament e iniusta, ans molt superbiosament e ingrata; e confés, Senyor, que merexeria² dies a³ ésser en mil inferns; d'on fas infinides gràcies a la vostra tanta pietat e bondat que a tal peccador com yo, li haia plagut ab tanta paciència sperar e sostenir, e encara appellar al sant estament de penitència e a aquestes glorioses confessions, les quals no dupte sien a vós, Senyor, molt plasents e agradables, molt més que yo no puch estimar ni pensar. Laus tibi, Domine, rex eterne glorie.

¹ tranquilant.² mereixia.³ dies ha E millor, dies a B.

5]

Del penedir.

Terçament¹, Senyor, ma desplau e'm dol de cor de tantes e de totes les offenses que us he fetes tan malament e tan injusta e indigne, e contra la vostra infinida majestat, e contra la vostra infinida amor², con la infinida majestat vostra fos e sia digne tots temps de sobirana reverència, temor e obediència: e la vostra excessiva amor e bondat sien sobres dignes de tota amor, honor e complacència, majorment que vós, Senyor, me haurieu³ manat que yo no peccàs, mas que amàs

a vós sobre totes coses, ço és que per nenguna persona ne cosa temporal, ne per gran ni per placent⁴ que fos, no | desobeys ne | [105 r descomplagués⁵ a vós, axí com és rahó. E yo, com vil peccador, he fet tot lo contrari; specialment con pens les gràcies tantes que de vós he reebudes sobre molts altres, molt pús dignes e pús disposts que yo. De què, Senyor, com a gran peccador e home⁶ molt ingrati e desconexent axí dels comesos com de les obmissions⁷ e negligències que són innumerables, e no solament dels mortals, mas encara dels venials, en quant són ofensa e desonor vostre, a vós molt desplaents⁸ e odiosos, vos en⁹ deman perdó humilment¹⁰, lo cor e lo cors prostrats en terra, la qual no só digne que'm sostengue¹¹; car no n'he servada la justícia e gratitut ne la amor e honor que devia, e per ço m'en penit de tots ab oy e moviment de venjanca contra mi mateix e contra tots los [meus] peccats, injustícies e negligències, los quals nunque fossen stats ne sien d'ací avant per infinida pietat vostre, ni aquests ne altres. Laus tibi, Domine, rex eterne glorie.

¹ Tercerament. ² majestat ... amor] amor e bondat. ³ havíeu.

⁴ plaent. ⁵ desplaqués. ⁶ home] dona. ⁷ obmissions.

⁸ desplaents. ⁹ en] ne. ¹⁰ perdó humilment trasp. ¹¹ sostingua.

6]

Dels oblidats e ignorats.

Quartament, Senyor, vós sabeu que yo he en voluntat e desig que tots los peccats que per ma culpa he oblidats, e tots aquells que per ma seguedad e ignorància no he coneguts ni sabuts, ma venguessen en memòria e en notícia, per tal que de aquells ma pogués specialment penedir¹, confessar e satisfer, hy en totes aquestes maneres axí de aquests com de altres donar-ne a vós lahor, [glòria e plaer per veritat e compliment de penitència, fahent² de tots venjança a vós, Senyor, axí com en] de tots vos he fet gran despleer e gran injustícia e ofensa; per què us supplich los me fassau tots conèixer reduhir a memòria perquè'n pugue³ fer la penitència e justícia sobre dites. Laus tibi, Domine, rex eterne glorie.

¹ penedir om. ² fent. ³ puscha.

7]

Del propòsit.

Quintament¹ sabeu vós, Senyor, al qual res no és amagat, com | yo he ver e ferm propòsit e desig, mijancant la vostra grà- | [105 v cia, de no tornar a peccar mortalment de certa sciència ne ab pença deliberada, ans he voler de esmenar ma vida e de servir d'ací avant los vostres sants manaments e no trencar² aquells per nenguna cosa per gran ne per cara que fos, com a vós, Senyor meu, sia tengut e obligat molt rahanablament e justa amar e obeyr, servir e complaure sobre totes coses, e axí'm plau a mi, Senyor, offerint-vos aquest sant

desig e propòsit, fahent-vos-en infinides gràcies, car de vós és aquest e tot altre bé nostre, de nosaltres sols tot³ mal e totes nostres culpes; supplicant-vos que per la⁴ vostra gran misericòrdia, sens la qual res no puch, me conserveu en aquest sant propòsit, e no permetau que jamás d'ací avant vos offena, ni'm lexeu a mon regiment, que no faria sinó tot mal. Laus tibi, Domine, rex eterne glorie.

¹ Cinquenament. ² trenquar. ³ tot] lo add. ⁴ la om.

8] *Del oy e de les occasions.*

Sisenament yo, Senyor, creent, regonexent e confessant que'l major plaer e la major satisfacció que yo us na¹ pusch² fer de mos peccats, sí és haver aquells en gran oy e avorrimet e no consentir-hi jamás, e arrencar³ aquells de rael⁴, ço és tollent totes les occasions propinquès de peccar, yo ara, per la bona voluntat que vós, Senyor, me inspirau, los deteste, avorresch e bandeje de la mia consciència, en quant són offensa vostra e per vós [h]aguts en gran oy e avorrició e ocasió de molts mals. E he bona voluntat, per gràcia vostre, de tolre les occasions de peccar totes aquelles que sia tengut de tolre, ajudant-me vós, Senyor omnipotent, mirant la mia gran fragilitat e impotència. E pus⁵ me haveu donat lo voler, donau-me lo poder; sperant de vostra gran clemència que u fareu, car no dupte que | més plau a vós, Se- | [106 r nyor, lo acabar de nostres bones obres, que lo⁶ començar. Laus tibi, Domine, rex eterne glorie.

¹ na *delev. Barc.* ² puch *passim.* ³ arranquar. ⁴ rael] rahil.
⁵ pus] puy. ⁶ que lo] que'l.

9] *Del perdonar.*

Setenament, Senyor, yo per amor e reverència¹ vostra, perdó de bon cor e bona voluntat a tots aquells qui m'an injuriat ni damnificat de² paraula o per obres o en qualsevol manera o fet qualsevol desplaer o volgut fer; supplicant-vos, Senyor, tan humilment com pusch, que axí com yo vertaderament los perdó, que us plàcia perdonar a mi peccador totes les offenses que yo³ us he fetes; car vós, Senyor, qui sou veritat eternal e ineffable⁴, nos haveu dit e promès que qui perdonarà li serà perdonat. He us fas infinides e cordials⁵ gràcies de aquesta tan gran e⁶ misericordiosa promesa, e que⁷ a mi tan indigne me haiau donat ocasió de merèxer e obtenir aquella, reebent dans, despleers e injúries de mos prohismes e faent-ma⁸ gràcia de remetre a⁹ aquells; supplicant-vos encara, Senyor, que us plàcia perdonar íntegrament¹⁰ aquests e tots altres deffalliments meus, axí com yo amplemant los perdó, e que metau en lo cor a tots aquells que yo he offesos¹¹, que'm perdonen he'm remeten feelment totes les offenses

que yo'ls he fetes, axí com yo de present los deman perdó a tots. Laus tibi, Domine, rex eterne glorie.

- ¹ revenència. ² de] per. ³ yo om. ⁴ ineffable] infallible.
⁵ e cordials om. ⁶ e] tan add. ⁷ que om. ⁸ fent-me.
⁹ a om. ¹⁰ perdonar-los entregament. ¹¹ offès.

10]

Del restituhir.

Vuytenament¹, Senyor, vos offer aquesta intenció e voluntat que vull he'm plau restituhir íntegrament², segons la mia voluntat³, a mos prohismes totes les injúries e dans que injustament los he fetes, fins a fer-los cessió e renunciació de tots mos béns, si en altre manera satisfier e contentar no'ls podia; suplicant-vos carament me iHumineu e ajudeu en açò, per manera que yo conega e haia en memòria tots aquells a qui són tengut, e totes les offenses que'lls he fetes, e'lls fassa complidament justícia de mi mateix e de | totes les injustícies | [106 v que'ls he fetes⁴; e acò en satisfacció, reverència⁵ e obediència del vostre sant manament, en lo qual me havíeu⁶ manat que amàs mon prohisme axí com a mi mateix. Laus tibi, Domine, rex eterne glorie.

- ¹ Huytenament. ² íntegrament] e satisfacer entregament.
³ voluntat] facultat. ⁴ e'lls fassa ... he fetes om. ⁵ revenència.
⁶ haveu.

11]

Del despullar e vestir.

¹ Novenament, Senyor, yo crehent e confessant fermament que per mi, peccadora, haveu liurat a mort lo vostre preciós Fill e Senyor meu Jesu Christ, e que en altra manera no'm puch salvar, sinó per los mèrits de la sua sagrada mort e passió, e que les mies justícies e bones obres són tan vils e miserables e tan inperfetes e indignes, que més són dignes de pena que de mèrit ni retribució alguna, specialment que per aquells yo'm degué sal[val]², aconseguir ni sperar remissió | de peccatss, ni aquell regne inefable vostre; per tal, Senyor, | [E, 53 r yo regonexent per gran gràcia vostra aquesta veritat e justícia, me despull e desproprie ara, en presència vostra, de tots los dits mèrits meus, o que yo aia cuydat ésser mèrits, e de tota la confiança, ni speranza que yo he agut en aquells o per aquells en quant de mi són procehits, encara de tots qualsevol indústries e preparacions mies, en quant yo haia pensat ni cregut que per ésser procehits de mi, ni de qualsevol preparació, devoció, ni indústria mia fossen | dignes | [E, 53 v ni merexedores de neguna gràcia vostra; e axí despullada e tota nua, Senyor, davant vós no sens gran confusió e vergonya mia, mas confessant e regonexent veritat e justícia se servant ha vós aquesta honor e reverència segons deg. Lo meu vestir, Senyor, és aquest ab gran alegria e acció de gràcies, ço és que vist, abrigue e cobre totalment la

mia gran pobrea, nuditat e vergonya ab los dits mèrits sobre excellents e infinidament dignes e copiosos del vostre gloriós Fill e ab la infinida | pietat, bondat e misericòrdia vostres. E axí vestida e abrigada | [E, 54 r de aquells, e solament de aquells confiant, e aquells offerint, presentant, reclamant e interposant ara e per tots temps, especialment per lo article de la mort, entre vós, Senyor, e mi, e entre la vostra justa indignació e ira contra mi, e contra los meus abominables peccats, vos supplich tan humilment com puch, me prengau a vènia e mercè, em doneu lo vostre sanct regne de mera pietat e gràcia, migancant aquells treballs que de mi e per mi heveu | ordenat per aconseguir | [E, 54 v aquell ésser fahedors, los quals yo, indigna, migancant la gràcia vostra volenterosament accepta e lo presta, e aparellada de complir, car no dupte gens que molt major voluntat e desig heveu vós, Senyor, de donar, que yo, peccadora, de pendre'l, e major de perdonar-me e donar-me totes les disposicions que he mester per a salut de la mia ànima, que yo de pendre-les; tanta e tan infinida és la vostra clemència e bondat, e tanta la mia culpa, fredor e çeguedat. Laus tibi, Domine, | rex eterne glorie. | [E, 55 r

¹ Tot aquest capítol resta il·legible al ms. de Barcelona, perquè les 39 ratlles que el contenien foren ja antigament esborrades amb tinta. El transcrivim íntegrament i exacta de Esc.: per això hi apareixen les formes femenines.

² salvar és veu esborrat.

12]

Acció ¹ de gràcies.

Deenament e derrera, Senyor [meu], confés haver reebut tantes e tan inestimables ² gràcies en aquestes glorioses confessions e supplicacions, que yo miserable ne creatura alguna que les hagués reebudes no seria bastant a fer-vos-ne dignes laós ³ e gràcies ni ⁴ la mínima part de aquelles. Emperò, Senyor, ara de cor e de boca vos ne fas tantes com pusch, he us supplich me ajudeu a dar-vos-[ne] de tota ma vida totes gràcies a mi possibles, e que en aquestes sanctes laors e confessions me façau viure e morir, millorant, purificant e axemplant ⁵ aquelles de jorn en jorn, de les quals totes justades vos fas ara per lo pas ⁶ de la mort offerita e sacrifici a ⁷ laor e honor, plaer e glòria vostre, e per tot lo temps de la mia vida. Placie-us, Senyor meu, acceptar-les, jatsia indignament fetes, e atorgar-les a ⁸ les creatures [racionals] e imatges vostres, | convertint los peccadors a | [107 v perfecta penitència, e los infels a la sancta fe cathòlica, conservant e augmentant los justs en gràcia ⁹, e donant a tots los feels defunts repòs e glòria per amor e reverència del vostre gloriós Fill e Senyor meu ¹⁰, Jesu Christ, e de la sua preciosa mare e de tots los reverents àngels e sants de paradís, amén. Laus tibi, Domine, rex eterne glorie.

¹ Accions.

² extimables.

³ laors.

⁴ ni *delev. Barc.*

⁵ examplant.

⁶ per lo pas] e per al pas.

⁷ a om.

⁸ totes add.

• vostra add.

¹⁰ nostre.

13]

Altres gràcies.

E a vós, molt gloriosa mare e verge Maria, singular mare e advocada nostra, per mijà e mèrits de la qual devallen a nosaltres totes les gràcies, e a vós tanbé, reverent àngell meu custodi, qui sou intercessor e offeridor de tots mos béns, fas tantes¹ gràcies com a mi són possibles de aquestes sanctes confessions e de totes les bones obres que yo fas; e us supplich que us empareu de mi en tota la mia vida e singularment en la hora de la mia fi², e que en algun special servey e plaer vostre e a singular glòria e consolació vostre, yo despengue tota la mia vida, amén. Laus tibi, Domine, rex eterne glorie.

¹ e tantes add. ² fi] mort.

14]

A que valen.

Qui aquestes confessions lealment farà en la vida hi en la mort, pot fermament creure e estar ab segura confiança e esperança que és en estament de salvació¹.

Deo gratias et Beatissime Virgini, amén².

¹ El text d'aquest paràgraf, escrit amb vermell, està també esborrat, al manuscrit de Barcelona; però, ajudant-se del de l'Escorial, hom pot arribar a llegir-ho.

² Amén. Deo gratias.

ÀNGEL FÀBREGA I GRAU, PREV.